

УДК 316.34:330.341.1(477)

А. Г. РЕУТ

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, м. Київ

СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В статті наведено результати моніторингу динамічних змін основних показників диференціації українського суспільства. Акцентовано увагу на низці новітніх професій, які виникли на ринку праці в останні роки, а також надано оцінку їх впливу на процеси розшарування в Україні. Оцінено роль освіти (в частині здобуття новітніх професій) як одного з можливих «соціальних ліфтів» для осіб із нижчих соціальних прошарків, насамперед бідних.

Ключові слова: нерівність, диференціація суспільства, інноваційний розвиток, соціальні ліфти.

A. G. REUT

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

SOCIAL DIFFERENTIATION IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

In the article describes the results of monitoring of dynamic changes basic indexes of differentiation of Ukrainian society. Attention is focused on the row of the newest professions have emerged in the labor market in recent year, and also the estimation of their influence on the processes of stratification in Ukraine. The role of education estimated (in part of getting of the newest professions) as one of possible «social elevators» for persons of lower social strata, especially the poor.

Keywords: inequality, differentiation of society, innovative development, social elevators.

Вступ. Україна обрала основним напрямом свого соціально-економічного розвитку курс на інноваційну модель. Загальновідомо, що саме інновації для сучасного світу відіграють роль чи не найголовнішого чинника сталого економічного розвитку держави, який визначає напрями трансформації економіки, культури, суспільства. Низка принципово нових форм та видів діяльності, що була викликана інноваційними процесами, не могла не трансформувати структуру суспільства. Соціальні верстви та прошарки набули нових характеристик, які не тільки визначили відмінності між ними, а й сформували особливості української стратифікації та диференціації.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні проблеми інноваційного розвитку економіки привертають увагу багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема Амоші О., Висоцького Д., Глазкової О., Гейця В., Гречаник Б.В. [1], Дубасенюк О.А., Єфіменко Л., Кравченко О., Новікової О., Седляр М. [2], Черних С., Юхновського І. та інших. Проблемам формування доходів, диференціації, нерівності та стратифікації українського суспільства присвячено низку наукових праць вітчизняних вчених, серед яких Гальків Л.І. [3], Лібанова Е. [4], Новіков В., Черненко Л. [5] та ін. Проте, належного наукового висвітлення не отримали дослідження інноваційного розвитку як одного з головних чинників диференціації та стратифікації сучасного українського суспільства, а також поза увагою науковців залишилось питання оволодіння новітніми знаннями, що є найбільш рушійним засобом на шляху підвищення соціально-економічного статусу індивіда.

Формулювання цілей. Метою дослідження є визначення впливу новітніх професій на диференціацію українського суспільства, а також оцінка можливих шляхів щодо підвищення українцями соціально-економічного статусу та добробуту, насамперед через здобуття новітніх знань.

Для досягнення мети виконані такі завдання: по-перше, здійснено моніторинг динамічних змін основних показників диференціації українського суспільства, проведено міжнародні порівняння; по-друге, здійснено огляд новітніх професій, що виникли на ринку праці, надано оцінку їх впливу на процеси розшарування в Україні; по-третє, оцінено роль освіти, насамперед здобуття новітніх професій, як одного з можливих «соціальних ліфтів», особливо для осіб із нижчих соціальних прошарків.

Виклад основного матеріалу. На процес розшарування українського суспільства, різке збідніння основної його частини, збагачення малочисельної групи та поляризацію значний вплив мали соціально-економічні трансформації, які відбулися в 90-х роках минулого століття. Так, через лібералізацію цін, проведено у 1992 р., доходи населення різко скоротилися, виникла велика різниця (в десять разів) між мінімальною та середньою заробітною платою, різко впала купівельна спроможність доходів населення (близько 70% бюджету домогосподарство витратило на придбання їжі), перехід до ринкових засад економіки спричинив масове безробіття, що в свою чергу стало причиною зростання соціального хаосу та злочинності, загального падіння моралі (чесність, працьовитість, доброзичливість замінюються єдиною чеснотою – «вмінням за будь-яких обставин заробити гроші») тощо. Ці та інші зміни не дали змоги сформуватися в Україні середньому класу як гаранту соціально-економічної стабільності, а, навпаки, тільки підживлювали зростання напруги між полюсами бідних та багатих, поглиблювали прірву у нерівномірності розподілу доходів та доступі до суспільно-економічних благ. Так, коефіцієнт Джині-Тейла, який дає

уявлення про нерівномірність розподілу доходів у суспільстві, в 2000 р. становив 28,5%. Сягнувши свого максимуму в 2006 р. на рівні 30,9%, він поступово знижувався і вже у 2013 р. склав 27,3%. Хоча за деякими експертними оцінками, отриманими в ході моделювання рівня доходів населення, реальний рівень диференціації українського суспільства знаходиться на позначці майже 50%. Саме нерівність у доходах є сьогоденною невід'ємною характеристикою українського суспільства. А от особливістю вже понад десятиліття залишається не тільки суттєвий розрив між діаметрально протилежними майновими групами (у 2013 р. коефіцієнт фондів сягав 5,3 разу, а децильний коефіцієнт диференціації – 3 рази), а й значна «відірваність» за рівнем матеріальної забезпеченості представників найзаможнішої десятивідсоткової групи населення від решти дев'яти груп (розподіл загальних ресурсів домогосподарств по децильних групах збільшується поступово від 7% до 12% у першій-дев'ятій групі, і вже у десятій групі відмічається стрімке збільшення на 5 в.п.).

Отже, доволі високі показники диференціації українського суспільства свідчать не лише про наявність значної різниці у доходах між представниками різних доходних груп, а й про істотну поляризацію суспільства. Але порівняно з показниками більшості Європейських країн основні показники диференціації в Україні знаходяться у межах середніх значень, тобто не доводять існування серйозних проблем і не мають викликати занепокоєння[6] (рис. 1).

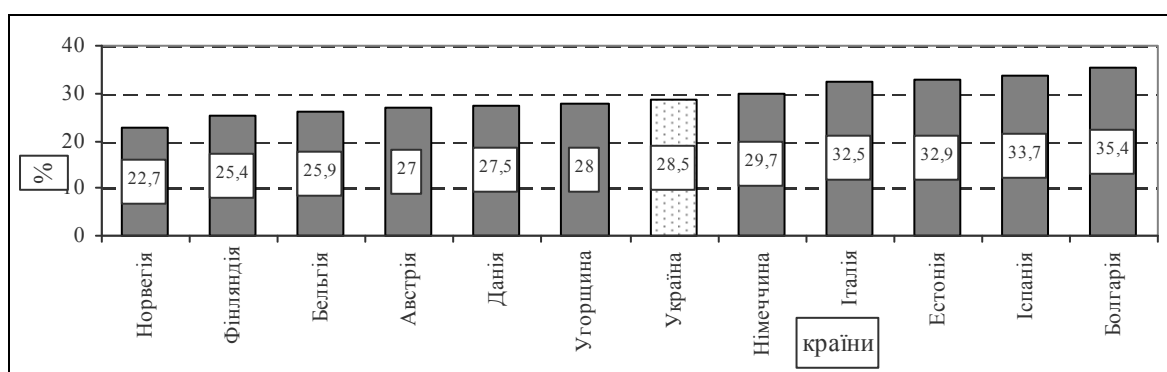

Рис. 1. Коефіцієнт Джині за доходами по деяких країнах Європи, 2013 р., %

Єдиним фактором, що свідчить про відсутність позитивного ефекту в світлі міжнародних порівнянь, є стрімкість процесів диференціації та поляризації в Україні. Нагадаймо, що в Україні зміни розпочалися в період суспільно-економічної кризи та супроводжувалися порушенням соціальної справедливості, на відміну від розвинутих країн, де процес розшарування відбувався впродовж багатьох років і в економіко-юридичному полі. Доволі малочисельна група осіб, маючи необмежений доступ до державних ресурсів, брала безпосередню участь в їх розподілі (до того ж нерівномірному), сформувавши заможну верству. Решта населення зіткнулася з різким зниженням рівня доходів або ж взагалі втратою джерел доходів, внаслідок руйнації економіки та її переходом на нові засади управління. Трансформації зазнала і структура доходів населення, що не могло не вплинути на загальну ситуацію із диференціацією.

Для значної частини населення, коли всюди мали місце випадки із затримкою виплат заробітної плати та соціальних трансфертів, дохід від оплати праці втратив своє позиції в структурі загальних доходів (в 1999 р. він сягав 35,1%) і впродовж аж п'ятнадцяти років поступово їх відновлював (в 2013 р. 52,3%). Цьому процесу сприяли насамперед інноваційні зміни, що викликали до життя появу нових професій із принципово відмінними засадами щодо використання людського потенціалу та оплати праці. На зміну принципу «чим більше працюєш – тим більшу оплату праці маєш» прийшов принцип «чим більший економічний ефект від твоєї праці – тим більший дохід отримаєш». Так, за останні роки на вимогу дня з'являється безліч нових професій та спеціальностей (як то дизайнер, логіст, ІТ-менеджер, піар-менеджер, програміст, пластичний хірург, маркетолог, психолог тощо), які дають змогу отримати заробіток в декілька десятків разів більший за середній по країні. Найбільше абсолютно нових професій з'явилося у зв'язку з розвитком інформаційних технологій.

За даними компанії HeadHunter, років 4-5 тому на ринку праці з'явилася професія веб-майстра, досить популярна та високооплачувана. Але сучасні тенденції у сфері інформаційних технологій стали причиною того, що з неї отримали розвиток кілька нових: керівник, менеджер проекту, веб-дизайнер, веб-програміст та фахівець із розвитку, банермейкер, контент редактор тощо, тобто мова іде про дедалі вужчу спеціалізацію для професіоналів. Так, за підрахунками рекрутингових порталів, в 2013 р. в Україні рейтинг професій із найвищою оплатою очолила позиція «фінансовий директор» та «start-up директор з роздрібною торгівлі» із медіанною середньомісячною заробітною платою 40 тис. грн, другу позицію зайняв «директор з маркетингу і торгівлі» - 32 тис. грн; далі – «спеціаліст по роботі з проблемною заборгованістю» та «креативний директор» – 28 тис.; потім «комерційний директор», «генеральний директор» і «медіа-директор» із заробітною платою 24 тис. грн [7]. Зауважимо, що навіть у серпні 2013 р. середня по Україні

зарплата дорівнювала 3,4 тис. грн/міс. [8], тобто була в понад дванадцять разів меншою від доходу лідера; водночас мінімальну заробітну плату, яка з 01.12.2013 р. була встановлена в розмірі 1218 грн. на місяць, отримував кожний п'ятий українець (20,2%).

Водночас Державна служба статистики України наводить інший перелік професій та розмір середньої заробітної плати за видами економічної діяльності: найвища оплата праці станом на серпень 2013 р. притаманна авіації – 13,4 тис. грн, далі працівники сфери фінансів та страхової діяльності – 6,9 тис. грн, трійку лідерів за рівнем оплати праці замикають спеціалісти ІТ-сфери, з середнім доходом в розмірі – 5,4 тис. грн [8]. Доволі велика різниця між даними рекрутингових компаній й офіційних джерел інформації щодо середніх заробітних плат по професіях може свідчити як про просте приховування реального рівня доходів респондентами (наприклад, отримання офіційно зарплати на мінімальному рівні, решти за домовленістю «у конверті»), так і про певну застарілість класифікаторів професій, що не дозволяє в повній мірі врахувати новітні спеціальності й отримані доходи. Про наявність прихованих доходів опосередковано свідчить переважання загальних витрат над доходами. І хоча за останнє десятиріччя в середньому по країні витрати українців були меншими від доходів, проте у найзаможнішій частині населення ситуація завжди була зворотною (у 2013 р. їх середньодушові доходи були меншими від середньодушових витрат на 164,3 грн на місяць). Звісно приховані доходи, хоча й втратили свої позиції порівняно із 2000 р., коли вони робили вклад у нерівність на рівні +42,6% (а оплата праці тільки 26%), та все ж на сьогодні їх ще не можна списувати з рахунків в частині формування загальної нерівності українського суспільства. Але, попри існування в структурі доходів певних верств населення «тіньових доходів», в цілому природа нерівності в Україні відзначається легальністю джерел доходів – насамперед оплата праці та пенсії (сукупний вклад в нерівність від них відповідно складав на кінець досліджуваного періоду 62,1% та 21,7%), як і має бути в економічному полі. І хоча доходи відіграють вирішальну роль в частині диференціації суспільства, проте «нашарування» чинників може як погіршити соціально-економічне становище індивіда, так і покращити.

Негативну дію в частині подальшого поглиблення диференціації українського суспільства має чинник «тип місцевості». Руйнівні процеси в економіці країни, що призвели до занепаду усього агропромислового комплексу й деформації структури доходів селян, перехід на самозабезпечення (дохід від особистого підсобного господарства у селян складає майже п'яту частину і є третім по вагомості фактором розшарування), не тільки не давали можливості адаптуватися до нових умов і використовувати новітні напрацювання у повсякденному житті, а навпаки, спричинили занепад соціальної сфери та інфраструктури на селі та призвели майже до повної втрати зв'язку із містом (як відносно транспортного сполучення, так і комунікаційного). Ці та інші фактори спричинили на етапі отримання країною незалежності значний розрив за рівнем матеріальної забезпеченості між селом та містом, особливо великим. І хоча продовж останніх десяти років спостерігалось загальне зниження рівня диференціації як по селах, так і по містах, але розрив між ними залишився майже на тому ж рівні (у 2013 р. коефіцієнт Джині по містах дорівнював 27,2%, по селах – 25,9%). Отже, жителі сіл наперед обмежені в можливостях щодо забезпечення матеріального благополуччя, а тим більше до його покращення через застосування інноваційних технологій та засобів.

Типовою є ситуація щодо диференціації домогосподарств залежно від регіону проживання: чим більш розвинутою є регіональна економіка, тим більший дохід від оплати праці отримує індивід, і тим більш розвинутою є інфраструктура області, вищою є її готовність до сприйняття інновацій та змін. В цілому це визначає диференціацію не тільки в регіоні, а й між ними.

Отже, поява на ринку праці України нових професій та спеціальностей завдяки застосуванню інноваційних технологій та підходів в економічній сфері мають суперечливі наслідки для процесів диференціації українського суспільства. З одного боку, не можна заперечувати якісні зміни в економіці від інновацій, а з іншого – високий рівень оплати праці доволі малочисельної групи населення, яке володіє новітніми фаховими знаннями та навичками роботи, хоча й є обґрунтованим, проте на фоні «законсервованості» доходів від «не інноваційних» професій тільки продовжує поглиблювати диференціацію населення. Але не можна не відмітити наявність позитивного соціального ефекту: інноваційний розвиток наділяє механізми диференціації українського суспільства характеристикою економічної обґрунтованості. Завдяки цьому відбувається підвищення цінності людських знань та здібностей.

Під впливом інноваційних змін в економіці країни відбувалися зміни й у суміжних сферах. Хоча досить важко визначити першочерговість цих змін. Так, наприклад, поява у вищих навчальних закладах нових спеціальностей відбулася на вимогу ринку праці, чи навпаки. Проте реформування системи освіти позначилося на її якості та модернізації змісту й форм організації навчально-виховного процесу. Залишивши як «кістяк» радянську систему активно розпочали застосування новітніх технологій та масове поширення застосування комп'ютерної техніки в процесі отримання знань (в США, наприклад, ці тенденції розпочалися з середини 80-х років, майже на два десятиліття раніше). Завдяки цьому можливим стало отримання освіти не тільки на денній, вечірній та заочній формах, а й дистанційно, навіть у режимі он-лайн (тренінги, курси, відео уроки тощо) [9].

Основним важливим досягненням від запровадження інноваційних технологій в сфері освіти стало орієнтування навчального процесу усіх рівнів на різнобічний, вільний і творчий розвиток особистості. Курс

на «інноваційну людину», яка через формування творчого мислення і збільшення самостійної роботи в період навчання в майбутньому здатна творчо працювати, приймати критичні рішення, знаходити свій шлях у новому оточенні, достатньо швидко встановлювати нові стосунки в реальності, яка стрімко змінюється, сприяв поширенню та закріпленню у населення, особливо молоді, прагнення до постійної самоосвіти та саморозвитку. А, як відомо, інноваційний спосіб мислення є найбільш дієвим рушійним механізмом щодо покращення життя людей нині та в майбутньому.

Освіта в сучасному розвиненому суспільстві, особливо оволодіння новітніми знаннями та навичками, через професійну реалізацію виступає «соціальним ліфтом», оскільки відкриває доступ до престижних посад та звань. Але, на жаль, в Україні через низку соціально-економічних проблем (від недоліків освітнього процесу, неможливості оновлення технічної бази до неузгодженості між підготовкою фахівців та потребами суспільства (перенасиченість одними при відсутності інших), матеріальної чи будь-якої іншої обмеженості щодо доступу до освіти, працевлаштування через "знайомство" тощо), українці, особливо із нижчих статусних груп, не в змозі повною мірою безперешкодно скористатися ним [10]. З одного боку, реформування системи освіти в частині вступу до ВНЗ підвищило шанси для обдарованих осіб здобути будь-яку фахову освіту незалежно від рівня доходів, але нині ще дуже гостро постає проблема влаштування на роботу «по знайомству». І хоч, звісно, роботодавці стали більше цінувати фахові знання та вміння, аніж загальні рекомендації особистості, проте, як показують соціальні дослідження щодо професійної спрямованості абітурієнтів [11], стали уявлення про престижність певних професій спричиняють дисбаланс у підготовці кадрів і недостатню кількість фахівців певних галузей (особливо інноваційних) на ринку праці. Крім того, вже майже десятиліття згідно висновків багатьох соціологічних досліджень (в тому числі й Українського центру соціальних реформ) в ціннісних настановах молоді щодо життєвих перспектив освіта перебуває за межами трійки лідерів, яка складається здебільшого із позицій «створити сім'ю та зробити кар'єру», «мати хороших і надійних друзів» та «знайти кохання». Отже, враховуючи те, що сьогоденні настанови формують можливу поведінку при реалізації життєвих планів особи, можна стверджувати, що для домінуючої частини молоді двері соціального ліфту «освіта» є закритими. Відсутність самого поняття щодо необхідності та цінності освіти й прагнення до здобуття знань вже стоїть на заваді успішної реалізації прагнень молодих поколінь, а значить, ефективному функціонуванню цього соціального ліфту.

Висновки

Таким чином, в Україні нині існує доволі істотне розшарування суспільства за рівнем матеріального добробуту. Основною його причиною залишається нерівність у розподілі доходів між членами суспільства, що підживлює соціальну напругу між крайніми групами «бідні-заможні». При цьому заможні віддалилися не тільки від бідних, що є логічним, але й від середньодоходної групи, оскільки їх доходи зростають більш швидкими темпами, ніж у інших. І якщо для основної маси населення і доходи, і витрати є доволі прозорими (перші, як і має бути, перевищують другі), то реальний рівень добробуту заможних тільки по доходах нині досі важко оцінити. А проведення порівнянь доходів та витрат свідчить про наявність «тіньових джерел». Зрештою це і робить найбільш вагомий внесок у нерівність українського суспільства.

Ринкова економіка не виключає існування високої нерівності у доходах населення, оскільки кожна людина має свій набір притаманних лише їй характеристик (різні інтелектуальні, фізичні та естетичні здібності, а також рівень отриманої освіти та професійної підготовки), які формуються та видозмінюються під дією ринкових механізмів. Звісно, повністю ліквідувати розшарування суспільства, його диференціацію за майновою ознакою неможливо в силу різних причин, насамперед через можливість руйнації самого ринкового механізму. Тому, за умов реформування багатьох сфер життя з акцентом на підвищення цінності знань, навичок людини та інших складових економічної обґрунтованості, розшарування та стратифікація суспільства можуть бути корисним механізмом з точки зору функціонального розподілу доходів.

На жаль нині в Україні на шляху інноваційного соціального розвитку суспільства стоїть значна його диференціація, а також суттєва поляризація крайніх майнових груп, принципово незмінні механізми функціонування багатьох сфер життя, обмеженість держави у коштах як в частині розробок нових продуктів, так і застосування загально визнаних нововведень. З іншого боку, саме інновації мають дати той поштовх, який в майбутньому повинен змінити механізми роботи економічної, політичної, соціальної та інших сфер життя, і, якщо не сприяти зниженню розшарування населення в суспільстві, то принаймні зробити його правовим та обґрунтованим задля забезпечення соціального розвитку держави. Звісно, певний позитивний ефект від інновацій щодо диференціації українського суспільства нині вже прослідковується, насамперед через підвищення ролі та ефективності інноваційного способу мислення, прагнення до саморозвитку та самоосвіти. А оволодіння новітніми професіями та вдале позиціонування особистих знань, прагнень, вмінь тощо дає змогу (хоча в доволі обмеженому режимі) скористатися соціальними ліфтами і, з рештою, змінити свій соціальний статус, навіть кардинально.

Література

1. Гречаник Б.В. Соціальні інновації та збалансований розвиток соціально-економічної системи / Б.В. Гречаник, Л.Д. Мельниченко, Ю.В. Буй // Вісник Хмельницького національного інституту. – 2013. –

№ 5. Т. 1. – С. 198–202.

2. Седляр М.О. Інновації як фактор змін на різних рівнях економіки / М.О. Седляр // Вісник Хмельницького національного інституту. – 2012. – № 2. Т. 1. – С. 127–130.

3. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – С. 26–256.

4. Гальків Л.І. Інтерпретація сутності, типологізація та чинники формування доходів домогосподарств. / Л.І. Гальків // Вісник Хмельницького національного інституту. – 2013. – № 6. Т. 1. – С. 223–226.

5. Черенко Л. Специфіка формування та прояву нерівності в Україні / Л. Черенко // Демографія та соціальна економіка. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – 2013. – № 2 (20). – С. 60–70.

6. Коефіцієнт Джині (Gini coefficient of equivalised disposable income) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

7. Гаркуша В. Кому заплатять найбільше? [Електронний ресурс] / В. Гаркуша // Незалежний аудитор. – 2013. – С. 1. – Режим доступу : <http://n-auditor.com.ua/uk/блоги/entry/кому-заплатят-наибилше.html>

8. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2014 році: за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Дубасенюк О.А. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти / О.А. Дубасенюк // Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін : зб. наук.-метод праць ; за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 3–14.

10. Ільчук Л.І. Умови та інструменти запуску "соціального ліфта" в Україні [Електронний ресурс] / Л.І. Ільчук, В.М. Балащенко, О.О. Давидюк // Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України Національна академія наук України. – 2013. – Режим доступу : http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=284:-q-q-&catid=29:2010-06-15-18-48-34&Itemid=35

11. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації. Аналітична доповідь центру О. Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 7. – С. 9–11.

References

1. Grechanyk B.V. Sotsial'ni innovatsiyi ta zbalansovany rozvytok sotsial'no-ekonomichnoyi systemy / Hrechanyk B.V., Mel'nuchenko L.D., Buy Yu.V. // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho instytutu. – 2013. – No 5. Т. 1. – 305 p. - pp. 198-202.

2. Sedlyar M.O. Innovatsiyi yak faktor zmin na ryznykh rivnyakh ekonomiky // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho instytutu. – 2012. – No 2. Т. 1. – 262 p. – pp. 127-130.

3. Nerivnist' v Ukrayini: masshtaby ta mozhlyvosti vplyvu / za red.. E.M. Libanovoyi. – K.: Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrayiny, 2012. – 404 p. – pp.26-35, pp. 243-256.

4. Hal'kiv L.I. Interpretatsiya sutnosti, typolohizatsiya ta chynnyky formuvannya dokhodiv domohosподarstv. // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho instytutu. – 2013. – No 6. Т. 1. – 270 p. - pp. 223-226.

5. Cheren'ko L. Spetsyfika formuvannya ta proyavu nerivnosti v Ukrayini // Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika. Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrayiny. – 2013. - No2 (20). – 259 p. – pp. 60-70.

6. Koeffitsiyent Dzhyni (Gini coefficient of equivalised disposable income) [Elektronnyy resurs]: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

7. Garkusha V. Komu zaplatyat' naybil'she? // Nezalezhnyy audytor. – 2013. – pp.1-2. [Elektronnyy resurs]: <http://n-auditor.com.ua/uk/blohy/entry/komu-zaplatiat-naibilshe.html>

8. Srednya zarobitna plata za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti za misyats' u 2014 rotsi: za danymy Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Dubasenyuk O.A Innovatsiyi ni navchal'ni tekhnolohiyi – osnova modernizatsiyi univertsitet's'koyi osvity // Osvitni innovatsiyi ni tekhnolohiyi u protsesi vykladannya navchal'nykh dystsyplyn: Zb. nauk.-metod prats' / Za red. O.A. Dubasenyuk. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU, 2004. – pp. 3-14.

10. Il'chuk L.I. Umovy ta instrumenty zapusku "sotsial'noho lifta" v Ukrayini. / Il'chuk L.I., Balatsenko V.M., Davydyuk O.O. // Tsentr perspektyvnykh sotsial'nykh doslidzhen' Ministerstva sotsial'noyi polityky Ukrayiny Natsional'na akademiya nauk Ukrayiny. – 2013. [Elektronnyy resurs]: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=284:-q-q-&catid=29:2010-06-15-18-48-34&Itemid=35

11. Innovatsiyyny rozvytok v Ukrayini: nayavnyy potentsial i klyuchovi problemy yoho realizatsiyi. Analitichna dopovid' tsentru O. Razumkova // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2004. - No7. – 24 p. – pp.9-11.

Надійшла 06.11.2014; рецензент: д. е. н. Макарова О. В.